ISSN -2583-147X (P), **Vol.- 9, Issue No.VI, September 2023**
Bastabatara Pariprakash Prachee
Peer Reviewed and Referred Research Journal

ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଜଗତ

ଜ୍ଞାନୀ ଦେବାଶିଷ ମିଶ୍ର

|| ୧ ||

ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ (୨୨ ଡିସେମ୍ବର ୧୯୨୬ - ୨୫ ଜୁନ୍ ୨୦୧୬) ଓଡ଼ିଆ କଥାସାହିତ୍ୟର ଏକ ପରିଚିତ ତଥା ଶ୍ରଦ୍ଧାଶୀଳ ଉଚ୍ଚାରଣ । ତାଙ୍କର କୋଡ଼ିଏଟି ଗଳ୍ପ ସଂକଳନ ପ୍ରକାଶିତ । ଏତଦ୍ ଭିନ୍ନ ସେ ପ୍ରବନ୍ଧ, ଆଲୋଚନା, ରମ୍ୟରଚନା, ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟ, ଅନୁବାଦ, ସଙ୍କଳନ ଓ ସମ୍ପାଦନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱକୀୟ ପଦଚିହ୍ନ ଛାଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି । ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କ 'ଧରା ଓ ଧାରା' (୧୯୬୨), 'ତାମସୀ ରାଧା' (୧୯୬୪) ନାମରେ ଦୁଇଟି ମାତ୍ର ଉପନ୍ୟାସ ପ୍ରକାଶିତ । ବହିଦୁଇଟିର ପ୍ରକାଶନ ବେଳକୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସାହୁଙ୍କର 'ପ୍ରେମ ଓ ତ୍ରିଭୁଜ' (୧୯୫୨), 'ମିଛ ବାଘ' (୧୯୫୫), 'ଶୃଣ୍ୱନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱେ ଅମୃତସ୍ୟ ପୁତ୍ରାଃ' (୧୯୫୭), 'ଗଞ୍ଜେଇ ଓ ଗବେଷଣା' (୧୯୬୧), 'ସୁମିତ୍ରାର ହସ' (୧୯୬୧), 'ଏକ ଭୌତିକ ରଜନୀର ଟ୍ରାଜେଡି' (୧୯୬୨), 'କପୋତ ପକ୍ଷୀ ଗୁରୁ ମୋର' (୧୯୬୩) ଓ ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟ ସଂକଳନ 'ପ୍ରତିଭାର ଜୟଯାତ୍ରା' (୧୯୫୬) ପ୍ରକାଶିତ । ଅର୍ଥାତ୍ ଏତେବେଳକୁ ଗଳ୍ପ ଜଗତରେ ସେ ଜଣେ ପରିଚିତ ଓ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରାପ୍ତ ଶିଳ୍ପୀ । ପୁନଶ୍ଚ ଝଙ୍କାର ଓ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ସହ ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବୁଦ୍ଧିଜିବୀ ମହଲରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇସାରିଲେଣି ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସାହୁଙ୍କର ଜନ୍ମ ଅବିଭକ୍ତ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ନିଆଳି ଗ୍ରାମରେ । ପିତା ମହେଶ୍ୱର ମହାପାତ୍ର ଓ ମାତା ରଙ୍ଗଲତା ଦେବୀ । ପାଳକ ପିତାମାତା ହେଉଛନ୍ତି ବୀରବର ସାହୁ ଓ ରାଧିକା ଦେବୀ । ନିଆଳି ମାଇନର ସ୍କୁଲ୍ ଓ ଭିଙ୍ଗାରପୁର ବକ୍ରେଶ୍ୱର ହାଇସ୍କୁଲରେ ପାଠପଢ଼ା ପରେ ସେ ରେଭେନ୍ସା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଆଇ.ଏ, ବି.ଏ. ଓ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଅନ୍ତି ।

୧୯୪୬ ମସିହାରେ ରେଭେନ୍ସା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ୧୯୪୮-୪୯ ଶିକ୍ଷା ବର୍ଷରେ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ ଓଡ଼ିଆ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଶିକ୍ଷାରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । ସେତେବେଳକୁ ଅବସର ନେବାପରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ ସହ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ଜଡ଼ିତ ଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀ ସମିତିର ପ୍ରଭାବ ମଉଳି ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମନେ ହେଉଥାଏ । ଏହି ସମୟରେ ବିଚ୍ଛନ୍ଦଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ 'କଳିଙ୍ଗ ଭାରତୀ'ର ଭଞ୍ଜ ସାହିତ୍ୟ ପରିଚର୍ଚ୍ଚା ମଧ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ପରିସର ତିଆରି କରିଥାଏ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସାହୁ ଏହି ଉଭୟ ଅନୁଷ୍ଠାନର ପ୍ରେରଣା ସମେତ ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରାଣକେନ୍ଦ୍ର କଟକ ସହରରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମକାଳୀନ ରାଜନୀତିକ ଉଷ୍ମତାକୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ।

୧୯୫୨ ମସିହାରେ ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାରୀ ଦେବୀଙ୍କ ସହିତ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କର ବିବାହ ହୁଏ । ୧୯୫୩ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବେ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ ଭଦ୍ରକ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯୋଗଦିଅନ୍ତି । ୧୯୫୬ ମସିହା ବେଳକୁ ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାରୀ ଯକ୍ଷ୍ମା ରୋଗର ଶିକାର ହୁଅନ୍ତି । ୧୯୫୮ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ତିନି ତାରିଖରେ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କ ବଦଳି ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ହୁଏ । ସେହି ସମୟରେ ରଣପୁରର ରାଣୀ ତଥା ବିଧାୟିକା ବସନ୍ତମଞ୍ଜରୀ ଦେବୀଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଚାନ୍ଦିପୁର ଠାରେ ଥିବା ରାଜଉଆସରେ ଏକ ଯକ୍ଷ୍ମା ଚିକିତ୍ସାଳୟର ଶୁଭାରମ୍ଭ ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରୁଥାନ୍ତି । ଯକ୍ଷ୍ମା ନିବାସଟି ୧୯୫୮ ମସିହା ଫେବୃଆରୀ ମାସରେ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ ସେଠାରେ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ ରଖି ନିଜେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି ।

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ରହଣି ଭିତରେ ତେଲୁଗୁ-ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ବିବାଦ, ଭଞ୍ଜ ସାହିତ୍ୟର ପରିଚର୍ଚ୍ଚା, ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୁଷମା, ରମାକାନ୍ତ ରଥ, ଶାନ୍ତନୁ କୁମାର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଶରତ କୁମାର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଭଳି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଙ୍କ ସାନିଧ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସାହୁଙ୍କ ଜୀବନର କଷ୍ଟକୁ କିଛି ମାତ୍ରାରେ ଲାଘବ କରେ । ୧୯୬୧ ମସିହାବେଳକୁ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ ପାରଳାରୁ ବଦଳି ହୋଇ ବାରିପଦା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯୋଗଦିଅନ୍ତି ।

ପାଠକୀୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇସାରିଥିବା ସମୟରେ ତଥା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ସାମ୍ନା କରୁଥିବା ଏଇ ଅସହାୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗତି କରୁଥିବାବେଳେ ହିଁ ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ ଦୁଇଟି ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ଏହି ଆଲୋଚନାରେ ଔପନ୍ୟାସିକ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣିଙ୍କ କଥାଜଗତର ଆକଳନ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଛି । ଆଲୋଚନା ନିମିତ୍ତ 'ଧରା ଓ ଧାରା'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ (ପିଡିଏଫ୍) ତଥା 'ତାମସୀରାଧା'ର ପଞ୍ଚମ ସଂସ୍କରଣ (ପୁସ୍ତକ)ରେ ଉପଲବ୍ଧ ପ୍ରକାଶକୀୟ ତଥ୍ୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଯଦିଓ 'ଧରା ଓ ଧାରା' ୧୯୬୧ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ବୋଲି ପ୍ରାୟତଃ ସୂଚନା ଉପଲବ୍ଧ ମାତ୍ର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣରେ ଉପଲବ୍ଧ ତଥ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଏ ଆଲୋଚକ ୧୯୬୨କୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛି ।

॥ ୨ ॥

ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କ 'ଧରା ଓ ଧାରା' ଉପନ୍ୟାସ ୧୯୬୨ ମସିହାରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର ପ୍ରକାଶନୀ ସଂସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ଏହି ସମୟବେଳକୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସାହୁଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଯକ୍ଷ୍ମା ରୋଗରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଗଲେଣି । ବହିର ମୁଖବନ୍ଧରୁ ଏହି ସମୟଭିତ୍ତିକ ଜୀବନଗତ ଅସହାୟତାର ଚିତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଔପନ୍ୟାସିକ ଉତ୍କଳର ଖ୍ୟାତନାମା କ୍ଷୟରୋଗ ବିଶେଷଜ୍ଞ ଡାକ୍ତର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶିବାଜୀଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ମନେପକେଇ କୁହନ୍ତି, "କେବଳ ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ ନୁହଁନ୍ତି- ଏ ଦରିଦ୍ର ଦେଶର ଶତଶତ କ୍ଷୟରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହତଭାଗ୍ୟ ଓ ହତଭାଗିନୀମାନଙ୍କୁ ଆପଣ ନବଜୀବନର ସୌଭାଗ୍ୟ ନିତ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ସସ୍ନେହ କୋମଳ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଓ ଆଶାପ୍ରଦ ବ୍ୟବହାର ଏବଂ ଚିକିତ୍ସା ବିଜ୍ଞାନରେ ଆପଣଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ସାହସ ଅଭିଜ୍ଞନିପୁଣତା ସ୍ମରଣ କରି କେବଳ ମୋର ନୁହେଁ- ଏ ଦେଶର ଶତଶତ ସ୍ୱାମୀ, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, କନ୍ୟା ଓ ପିତାମାତା ଆପଣଙ୍କର ଶୁଭ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନିତ୍ୟ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ସେମାନଙ୍କର ବିନମ୍ର କୃତଜ୍ଞତା ନିବେଦନ କରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ମୋର ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଫେରିପାଇଛି । ମୋର ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କର ମାଆଙ୍କୁ ଫେରିପାଇଛନ୍ତି । ଦୀର୍ଘ ତିନିବର୍ଷ କାଳ ଆପଣଙ୍କର ନିର୍ଭରଶୀଳ ଦାୟିତ୍ୱ ଭିତରେ ମୋର ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସଙ୍କଟାପନ୍ନ ଜୀବନକୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଭାବେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ମୁଁ ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟି ଲେଖୁଥିଲି । ଆପଣ କବିରାଜ । ଦରିଦ୍ର କବିଟିର ଏହି ସାମାନ୍ୟତମ ଉପହାରଟି ଗ୍ରହଣକରି ବିଚାରାକୁ ଋଣମୁକ୍ତ କରନ୍ତୁ ।"(୧) ଏହି ଉତ୍ସର୍ଗରୁ ଲେଖକଙ୍କ ଅସହାୟ ପରିସ୍ଥିତି ଓ ମୁକ୍ତିର ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ ।

'ଧରା ଓ ଧାରା' ଉପନ୍ୟାସ ଡାକ୍ତର ହାଡ଼ିବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ ଓ ଆର୍ତ୍ତବନ୍ଧୁ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ବନ୍ଧୁତାଭିତ୍ତିକ ସଂପର୍କର କାହାଣୀ । ଆର୍ତ୍ତବନ୍ଧୁଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ପୁଅ ଜୟନ୍ତ ସହିତ ମୀରାର ବିବାହ । ନାୟକ ଜୟନ୍ତ କିନ୍ତୁ ନାୟିକା ଉମା ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ । ଅବଶ୍ୟ ଏହି ସମ୍ପର୍କକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଓ ସକାରାତ୍ମକ ମନ୍ତବ୍ୟ ମିଳିବାରେ ସାମାନ୍ୟ ସମସ୍ୟା ଦେଖାଦେଇଛି । ଉମାର ଜୀବନ ପ୍ରବାହ ଓ ସଂଘର୍ଷକୁ ନେଇ ଏ ଉପନ୍ୟାସର କଥାନକ ଗତିଶୀଳ ।

ଆଲୋଚକ କୁହନ୍ତି, ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣିଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଉପନ୍ୟାସ 'ଧରା ଓ ଧାରା' ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ମଣିଷର ମନୋଭୂମିର ବାସ୍ତବତାକୁ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଇଛି ବେଶ୍ ସଫଳତାର ସହିତ । ମନର ଧାରା ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର । ଗତି ତା'ର କେବେ ଆଗକୁ ତ କେବେ ପଛକୁ । କେବେ ବୃତ୍ତାକାରରେ ତ କେବେ ଆକାଶଚାରୀ । ପୁଣି କେବେ ଅତଳତଳ ପାତାଳର ଅନ୍ଧକାର ବଳୟକୁ । ଏ ଧାରାକୁ ଚିହ୍ନିବା ପାଇଁ ଫ୍ରଏଡ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଦର୍ଶନର ସହାୟତା ନେଇଛନ୍ତି ସାହିତ୍ୟିକମାନେ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ବହୁ ଚରିତ୍ରର ସମାବେଶ ଘଟିଛି । ବିଭିନ୍ନ ଚରିତ୍ରର ମାନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଓ ଘଟଣାର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଧାରାରେ ଔପନ୍ୟାସିକ ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି ମଣିଷର ସଚେତନ ମନର ଆଦର୍ଶବାଦ ମୂଲ୍ୟବୋଧ, ମାନବିକତା, ତା'ର ସଂସ୍କୃତି ସମ୍ପନ୍ନତା ଓ ସର୍ବୋପରି ମଣିଷର ଆସ୍ପୃହା ଓ ତା'ର ଅବଚେତନରେ ସଂଗୁପ୍ତ ଥିବା ପଶୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି । ମାନବିକତା ଓ ପାଶବିକତା ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଘଟୁଥିବା ସଂଘାତରେ ଯେଉଁ ଦିଗ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇଉଠେ ତାହାର ହିଁ ବିଜୟ ହୁଏ ସେହି ସମୟ ପାଇଁ । x x x ବହୁ ଛୋଟ ବଡ଼ ଘଟଣାର ସମାବେଶ ଉପନ୍ୟାସରେ ଘଟିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଚରିତ୍ରମାନେ ମୁଖ୍ୟସ୍ଥାନ ନେଇଛନ୍ତି । ସବୁ ପ୍ରକାର ଅବସ୍ଥାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାରେ ଔପନ୍ୟାସିକଙ୍କ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗର ଚମତ୍କାରିତା ପାଠକକୁ ମୁଗ୍ଧ କରେ । x x x (୨) ଔପନ୍ୟାସିକ ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି, "ଖଟର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଝଞ୍ଜା ବୁହାଉଛନ୍ତି ଦୁଇଟି ନାରୀ – ଲୋତକର

ବନ୍ୟା ବୁହାଉଛନ୍ତି ଦୁଇଟି ନାରୀ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ କେବଳ ନାରୀ ! ଅନ୍ୟଟି କେବଳ ପ୍ରେମିକା !! ଗୋଟିଏ କେବଳ ଧରା - ଅନ୍ୟଟି କିନ୍ତୁ ଧାରା ।" (୩) 'ଧରା ଓ ଧାରା' ଉପନ୍ୟାସର ଶେଷଆଡ଼କୁ ଥିବା ଏହି ଉଦ୍ଧୃତିରୁ ଉପନ୍ୟାସଟିର ବିଷୟବସ୍ତୁଗତ ସ୍ୱଷ୍ଟତା ସାମ୍ନାକୁ ଆସେ ।

'ଧରା ଓ ଧାରା' ଏକ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ନାମକରଣ । ଧରା ହୁଏତ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସ୍ଥିରତା ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟତା ସୂଚକ । ଧାରାରେ ଲୁଚି ରହିଛି ପ୍ରବହମାନତା । ଏ ଧାରାର ଗତି ହୁଏତ କେବେ ମନ୍ଥର ପୁଣି କେବେ ତୀବ୍ର । ପୁଣି କେବେ ଉଦାସୀ ତ କେବେ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ । ଜୟନ୍ତର ଉମା ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ ଏବଂ ଏକାନ୍ତ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଉଭୟଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ପରେ ଜୟନ୍ତ ଜର୍ମାନୀ ଚାଲିଯାଏ । ଏପଟେ ଗର୍ଭସ୍ଥ ସନ୍ତାନକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେବା ବ୍ୟତୀତ ଉମା ପାଖରେ କୌଣସି ଉପାୟ ନଥାଏ । ବିବାହ ଭଳି ସାମାଜିକ ସ୍ୱୀକୃତିର ଅଭାବବୋଧକୁ ଉମା ମର୍ମେମର୍ମେ ଅନୁଭବ କରୁଥାଏ । ଗୋଟିଏ ପଟେ ମାତୃତ୍ୱର ମର୍ଯ୍ୟାଦା, ଅନ୍ୟପଟେ ସମାଜ ଜୀବନର ଲାଞ୍ଛନା ଭିତରେ ଛନ୍ଦି ହେଉଥାନ୍ତି ଉପନ୍ୟାସର ଚରିତ୍ରମାନେ । ଉମାର ଜନ୍ମିତ ସନ୍ତାନକୁ ଅବଶ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଚୌଧୁରୀ ପରିବାରରେ ସ୍ଥାନ ମିଳିଛି । ଜର୍ମାନୀରୁ ଫେରି ଜୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଉମାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଗୋଟିଏ ସୁଖଦ ପରିସମାପ୍ତିଭିତ୍ତିକ ଉପନ୍ୟାସ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନାରୀ ଜୀବନର ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ ଅସହାୟତା ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ଚମତ୍କାରିତାର ସହିତ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଉପନ୍ୟାସରେ ଜୟନ୍ତ, ଆର୍ତ୍ତବନ୍ଧୁ, ଉମା, ମୀରା ଓ ବିଳାସବତୀଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆସ୍ତରଣଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମଶଃ ଆଲୋଚନାର ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଆସିଛି । କେଉଁଠି ଅନାଥ ଆଶ୍ରମର ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇ ମନକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ରଖିବା ଭଳି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି ତ କେଉଁଠି ନିଜର ଭୁଲ ପାଇଁ ମୀରା ଅନୁତାପ କରି ପୁନଶ୍ଚ ଆଶ୍ରମର ଦାୟିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିଛି ।

ଉପନ୍ୟାସଟି ନାରୀ ଜୀବନର ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସଂଘର୍ଷମୟତାର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଫଳ ମନେହୁଏ । ହୁଏତ ମାତ୍ରାଧିକ ପ୍ରଗଲ୍‌ଭତା ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ଅଧିକ ବିସ୍ତାରିତ କରିଦେଇଛି ମାତ୍ର ଉପନ୍ୟାସର ଭାଷାଶୈଳୀ ଓ ହାସ୍ୟ-କରୁଣ-ଶୃଙ୍ଗାର ରସର ଅବତାରଣାରେ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣିଙ୍କ ଲେଖକୀୟ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ବାରିହୋଇପଡ଼େ । ଘଟଣାର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ଉପରେ ଘଟଣାଜନିତ ପ୍ରଭାବର ଆସ୍ତରଣ ଭିତର ଦେଇ ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଧରା ଓ ଧାରାର ବ୍ୟାପ୍ତିକୁ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ ।

'ତାମସୀ ରାଧା' ଉପନ୍ୟାସ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ୧୯୬୪ ମସିହାରେ ।

ରାଧା ହ୍ଲାଦିନୀ ଶକ୍ତି । ପ୍ରକୃତିପୁରୁଷ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ । ମାତ୍ର ଔପନ୍ୟାସିକ ଏଇ ଶବ୍ଦଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ଅନ୍ୱେଷଣ ଅର୍ଥରେ । ଔପନ୍ୟାସିକ କୁହନ୍ତି- "'ରାଧା' ଶବ୍ଦକୁ ମୁଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବଦ୍ଧଜୀବର ବ୍ୟାକୁଳ 'ଅନ୍ୱେଷଣ' ଅର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଆଉ ଜୀବ ଏହି ଅନ୍ୱେଷଣର ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ସର୍ବଦା ଘୋର ତାମସୀ ମାୟାର ପ୍ରତିବନ୍ଧକତା ନିବନ୍ଧନ, ଅତିଶୟ ତାପଗ୍ରସ୍ତା, ଉତ୍ପୀଡ଼ିତା ଓ ଉତ୍‌କ୍ଷିପ୍ତା । ଏତିକିବେଳେ ହିଁ ରାଧା ତିମିରାଭିସାରିଣୀ- ତାମସୀ ରାଧା । ମାତ୍ର ଏହି ତାମସାଭିସାର ଶେଷରେ ? ପରମ ଆଲୋକଦୀପ୍ତ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କର ମିଳନରେ ଏକାତ୍ମଭୂତା ଶ୍ରୀ ରାଧା ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତ ଉପାଧି ବିବର୍ଜିତା । ଏହି ଜ୍ଞାନଗମ୍ୟ ମହାଭାବବୋଧ ସତ୍ୟକୁ ମୁଁ ଲୌକିକତା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଯାଇ 'ମହାଭାବସ୍ୱରୂପା ଶ୍ରୀରାଧା ଠାକୁରାଣୀ'ଙ୍କ ଶ୍ରୀନାମ ପୂର୍ବରୁ 'ତାମସୀ' ବିଶେଷଣ ପ୍ରୟୋଗ କରି 'ଗୁରୁକୃଷ୍ଣ ଓ ବୈଷ୍ଣବ'ଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ 'ଠକବତ୍' ଆଚରଣ କରିଅଛି । ବୈଷ୍ଣବ ମହାଜନଗଣ ମୋର ଏହି ଲୌକିକ କବିତ୍ୱ ଦୋଷ ଉପରେ ତୁଳସୀ ପତ୍ର ପକାଇ ମୋତେ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ।" (୪) ଉପନ୍ୟାସଟି ମଧ୍ୟ ନାରୀଜୀବନର ଅସହାୟତା ଓ ସଂଘର୍ଷଶୀଳତା ଭିତରଦେଇ ଉତ୍ତରିତ ସାଧନା ପଥପାଖରେ କହଣ୍ଟାଇବାର କଥା କୁହେ ।

ଥରଥର କରି ତିନିଥର ବେଦୀରେ ବସିଥିଲେ ସାଧୁଚରଣ । ପ୍ରଥମେ କୃଷ୍ଣପ୍ରିୟା ତାପରେ ପୁଷ୍ପରାଣୀ, ଶେଷରେ ହେମମୟୀଙ୍କ ସହ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ଅଥଚ ତିନିଜଣଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଥିଲା । ସାଧୁଚରଣଙ୍କ ଆଖିରେ ଆଉ ଲୁହ ନଥିଲା ଜୀବନକୁ ଆଶ୍ୱସନା ଦେବାକୁ । ବାଧ୍ୟତଃ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ ଆଶ୍ରମର ଜୀବନ । ଏମିତି ଗୋଟିଏ ସମୟରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନକୁ ଆସିଲା ତନୁଜା । ସ୍ନେହୀ, ନିସ୍ୱାର୍ଥପର, ମାନବବାଦୀ ସାଧୁଚରଣ ତାକୁ କନ୍ୟା ଭାବରେ ପାଳନ କରିଥିଲେ । ଯଦିଓ ଶରଧାବୋଉ ଭାବିଥିଲା ସାଧୁଚରଣ ପୁନଶ୍ଚ ତନୁଜାକୁ ବିବାହ କରିବେ । ଏମିତି ଏକ ସମୟରେ ତନୁଜାର ଲାଳନପାଳନ ତଥା ସର୍ବାଦୌ ମଙ୍ଗଳ ଚାହୁଁଥିବା ସାଧୁଚରଣ ଜଣେ ଗୃହୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପରି ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରୁଥିଲେ ।

ତନୁଜାର ଜୀବନକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିଥିବା ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁରୁଷଟି ହେଉଛି ମୋହନ । ତନୁଜାର ମୋହନ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ଓ ପ୍ରେମସିକ୍ତ ମନୋଭାବ ଥିଲେ ହେଁ କର୍ମଠ ଓ ଦାୟିତ୍ୱନିଷ୍ଠ ବିଡିଓ ରସାନନ୍ଦଙ୍କ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ତନୁଜା ମନରେ ଆକର୍ଷଣ ଥାଏ ଓ ସେ ତାଙ୍କୁ ବିବାହ କରେ । ମାତ୍ର ରସାନନ୍ଦଙ୍କର ଅକାଳ ବିୟୋଗ, ତନୁଜାର ଜୀବନକୁ ପୁନଶ୍ଚ ଗୋଟିଏ ଦୁଃଖଦ ମୋଡ଼ରେ ଆଣି ଛାଡ଼ିଦିଏ ।

ଏହି ସମୟରେ ପୁନଶ୍ଚ ମୋହନ ତନୁଜାକୁ ସହାୟତାର ହାତ ବଢ଼ାଏ । ତନୁଜାକୁ ନେଇ ମୋହନ ଯେଉଁ ନର୍ସିଂ ସ୍କୁଲରେ ନାମ ଲେଖାଇ ଦିଏ, ସେଇଠାରେ ଡାକ୍ତର ଥିବା ଘାସିରାମ ସୋରେନଙ୍କ ପ୍ରତି ତନୁଜା ମନରେ ଗଭୀର ଆକର୍ଷଣ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । କ୍ରମଶଃ ମୋହନ ତନୁଜା ପାଇଁ ପ୍ରତିବନ୍ଧକତୁଲ୍ୟ ମନେହୁଏ । ମୋହନକର୍ତ୍ତୃକ ସହାୟତା ତନୁଜା ପାଇଁ ବୋଝଭଳି ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ଜାନ୍ତବ କ୍ଷୁଧାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସେ ହୁଏତ ମୋହନର ଶିଶୁକୁ ଗର୍ଭରେ ଧାରଣ କରେ ମାତ୍ର ହେମ ପାଲୁଣୀ ସହାୟତାରେ ଜନ୍ମିତ ଶିଶୁକୁ ହତ୍ୟା ମଧ୍ୟ କରେ । ନିଜର ମାନସିକ ଭାରସାମ୍ୟ ହରାଇ ଆତ୍ମହତ୍ୟାର ବାଟ ବାଛି ନେଉଥିଲାବେଳେ ନଈ କୂଳରେ ଅଚେତ ହୋଇ ପଡିଯାଏ । ଏଇ ସମୟରେ ଆଉ ଜଣେ ପୁରୁଷ ସୁରଜିତଙ୍କ ସହିତ ତା'ର ସାକ୍ଷାତ ହୁଏ । ସୁରଜିତଙ୍କ ସହାୟତାରେ ସୋରେନଙ୍କ ପାଖକୁ ପୁଣିଥରେ ଫେରେ ତନୁଜା । ୧୯୬୨ ମସିହାର ଭାରତ ଓ ଚୀନ ମଧ୍ୟରେ ଚାଲିଥିବା ଯୁଦ୍ଧଜନିତ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଉପନ୍ୟାସର ଅଂଶବିଶେଷ କରି ଔପନ୍ୟାସିକ ସୀମାନ୍ତବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ତନୁଜା ଓ ଡାକ୍ତର ଘାସିରାମ ସୋରେନଙ୍କ ସେବା ମନୋବୃତ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ।

ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ ୧୯୬୨ ମସିହାବେଳକୁ ଶାନ୍ତନୁ କୁମାର ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ 'ନରକିନ୍ନର' ପ୍ରକାଶ ପାଇସାରିଥାଏ । ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ ସେତେବେଳକୁ 'ତାମସୀ ରାଧା' ଲେଖୁଥାନ୍ତି । ହଠାତ୍ ଭାରତ ଓ ଚୀନ୍ ଭିତରେ ଯୁଦ୍ଧଜନିତ ସ୍ଥିତି ଭାରତର କୂଟନୀତି ଓ ନୈତିକ ବିଶ୍ୱାସକୁ ଦୋହଲାଇ ଦେଇଥିଲା । 'ଭାରତ-ଚୀନ ଭାଇ ଭାଇ' ସ୍ଲୋଗାନ୍ କ୍ରମଶଃ ଚୀନର ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା ଆଗରେ ମଳିନ ପଡ଼ିଆସିଲା । ତଥାକଥିତ ପ୍ରଗତିବାଦୀମାନଙ୍କର ଭ୍ରମ କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳକୁ ସହଜରେ ଦୂର ହୋଇନଥାଏ । ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ ନିଜର ନୂତନ ଉପନ୍ୟାସ ସମ୍ପର୍କରେ ଶାନ୍ତନୁ କୁମାର ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ମତାମତ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଚାହିଁଥିଲେ ଓ ଉପନ୍ୟାସର ଶେଷ ଅଧ୍ୟାୟକୁ ଡାକଯୋଗେ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଥିଲେ । ଉପନ୍ୟାସର ଶେଷ ଭାଗରେ ଲେଖକ ତାଙ୍କର ନାୟକକୁ ବାମପନ୍ଥୀ ଚରିତ୍ର ରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ମାର୍କ୍ସବାଦ ଢାଞ୍ଚାରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଶସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ରୋହ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆଲୋଚ୍ୟ ସମୟଖଣ୍ଡରେ ଲେଖକ ଏପରି କରିବାରୁ ବିରତ ରୁହନ୍ତୁ ବୋଲି ଶାନ୍ତନୁ କୁମାର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ଶାନ୍ତନୁଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଲେଖକଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥ ମନେହେଲା । ତଦନୁଯାୟୀ ଉପନ୍ୟାସର ଆବଶ୍ୟକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଥିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସାହୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । (୫) ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଗୋଟିଏ ସମୟଗତ ଆବଶ୍ୟକତା ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ ।

ମୂଳତଃ 'ତାମସୀ ରାଧା' ଏକ ପ୍ରେମ ଚେତନାଧର୍ମୀ ଉପନ୍ୟାସ । ପ୍ରେମର ବାହ୍ୟ ଆବରଣର ଶରୀର ଓ ଶୃଙ୍ଗାର ଭିତରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଅନ୍ତଃସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଉ ରିତ ଯାତ୍ରାର ଏକ ପ୍ରୟାସ ଭାବେ ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ସାଂସାରିକ ଜୀବନର ମାୟା ଓ ମୋହଗ୍ରସ୍ତତାକୁ ଏଡ଼ାଇ ତମଗୁଣ ସମ୍ପନ୍ନ ରାଧାଟି ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅବବୋଧରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହେବା ପ୍ରେମର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ପ୍ରେମର ସ୍ଥୁଳ ଅନୁଭବ ବାଟ ଦେଇ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଉପଲବ୍ଧି ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଯାତ୍ରା ହେଉଛି ତାମସୀ ରାଧା । ହୁଏତ ଏହି ପ୍ରେମମୂଳକ ଉପନ୍ୟାସଟିର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଓ ପରିବେଶରେ ଅନେକ ସ୍ଥୁଳ ରାଜନୀତିକ ଓ ସାମାଜିକ ପ୍ରସଙ୍ଗମାନେ ସାମ୍ନାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଔପନ୍ୟାସିକଙ୍କର ତାରୁଣ୍ୟର ଭାବାବେଗ ଓ ଶୃଙ୍ଗାରଜନିତ ଉପଲବ୍ଧି ତଥା ପ୍ରେମରେ ଦେହର ଉପସ୍ଥିତି ପ୍ରସଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନେସ୍ଥାନେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମନେ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ଏ ଉପନ୍ୟାସର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦେହକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଦେହାତୀତ ପ୍ରେମରେ ହିଁ ଶୃଙ୍ଗାରର ସାର୍ଥକତା ଖୋଜିବା । ପ୍ରେମକୁ କାଳ, ରୂପ ତଥା କ୍ଷୟର ସମସ୍ତ ସ୍ପର୍ଶରୁ ଦୂରରେ ରଖି ଶରୀରଟିଏ ନଖୋଜି ଆତ୍ମିକ ପ୍ରେମର ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବାରେ ହିଁ ତାମସୀ ରାଧାର ଜୀବନଯାତ୍ରାଭିତ୍ତିକ ଉତ୍ତରଣ ନିହିତ ।

॥ ୩ ॥

ଲେଖକଟିଏ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ଜିଉଁଥାଏ । ସମାଜ ସହିତ ତା'ର ସଂପୃକ୍ତି, ଧର୍ମ ବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାକୁ ନେଇ ତାର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ସଂସ୍କୃତି ଅଥବା ପରମ୍ପରାକୁ ନେଇ ତା'ର ସଂଘର୍ଷର ଯାତ୍ରା ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ସମନ୍ୱିତ ହୋଇଥାଏ । ଲେଖକ ତା'ର ଲେଖାରେ ନିଜର ଅହଂ କେବଳ ପ୍ରକାଶ କରେନି, ବରଂ ପ୍ରକାଶ କରେ ଗୋଟିଏ ସମୟଖଣ୍ଡର ଉଠାଣି-ଗଡ଼ାଣିଭିତ୍ତିକ ଜୀବନ ପ୍ରବାହର ଯାତ୍ରା ଓ ଦୃଶ୍ୟ-ଅଦୃଶ୍ୟ ଅନୁଭବ-ଉପଲବ୍ଧିର କାହାଣୀ । ତେଣୁ ଲେଖକୀୟ ଚିନ୍ତା-ଚେତନାର ବ୍ୟାପ୍ତି ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟତା କଳନା କରିବା ସମୟେସମୟେ ଏକ ସାଧ୍ୟାତୀତ ବ୍ୟାପାରରେ ପରିଣତ ହୁଏ ।

ଆଲୋଚ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସ ଦୁଇଟିରେ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ କଥା ବିଚାର କଲାବେଳେ ପ୍ରଥମେ ସାମ୍ନାକୁ ଆସେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ପ୍ରଗଲ୍‌ଭମୟତାର ଚିତ୍ର । ଉପନ୍ୟାସ ଦୁଇଟି ତେଣୁ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କ କଥକ ସୁଲଭ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ

ନେଇ ଆଗେଇ ଯାଇଥିବା ଭଳି ମନେହୁଏ । ଏକଥା ମଧ୍ୟ ମନେରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ପ୍ରଗଳ୍‌ଭମୟତା ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କ କଥା ଉପସ୍ଥାପନାର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଶକ୍ତିକେନ୍ଦ୍ର ଓ 'ଅଭିଶପ୍ତ ଗନ୍ଧର୍ବ' ଭଳି ଗଳ୍ପ ସଂକଳନରେ ସଫଳତାର ସହିତ ଉପସ୍ଥାପିତ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଦୁଇଟିରେ ଏହି ଶକ୍ତି ହିଁ ତାଙ୍କର ଦୁର୍ବଳତା ଭାବରେ ସଚେତନ ପାଠକଙ୍କୁ ଅନୁଭୂତ ହୋଇପାରେ ।

ଧରା ସ୍ଥିର ଅବିଚଳିତ ଓ ଏକମାତ୍ର ସିନା, ଧାରାରେ କିନ୍ତୁ ଅନେକ ଅସ୍ଥିରତା, ଚଞ୍ଚଳତା ଓ ପ୍ରବହମାନତା । ଜୀବନଧାରାର ପ୍ରବାହ ଭଳି ମଣିଷର ବାସ୍ତବଜୀବନ କେତେବେଳେ କ୍ଷୀଣକାୟ ତ କେତେବେଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣଗର୍ଭା । ପରିସ୍ଥିତି, ବର୍ତ୍ତମାନିକତା, ଅସହାୟତା, ବାଧ୍ୟବାଧକତା ତଥା ଅନେକ ଆବେଗ ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଚାଲିଥାଏ ମଣିଷ । ସମାଜ ବିବେକ ଭଳି ପାଞ୍ଚଣ ଧରି ଜଗି ବସିଥାଏ, ମନ କିନ୍ତୁ ନିଜ ବାଟ ନିଜେ ଖୋଜି ଚାଲିଥାଏ । ନିଜ ସହ ନିଜର ସଂଘର୍ଷମୟ ଯାତ୍ରାରୁ ହିଁ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ଚରିତ୍ରମାନେ ଆସିଛନ୍ତି । ଠାଏ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି କୁହନ୍ତି "ଏଥିରେ ଘଟଣାର କିଞ୍ଚିତ ଘନଘଟା ଅଛି । ମାତ୍ର ନାଟକୀୟତା ଖୁବ୍ ବେଶି ପ୍ରକାଶମାନ ନାହିଁ । ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱମାନଙ୍କର ଅନୁଭୂତି ବିଶେଷ ବାହ୍ୟ ଘଟଣାବଳୀ ଉପରେ ନୁହେଁ ବରଂ ଏହା ସର୍ବଦା ଅନ୍ତରର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ସଂଗୁପ୍ତ ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ଭାବ, ଏଷଣା, କଳ୍ପନା, ସ୍ୱପ୍ନ, ଚିନ୍ତା, ଆବେଗ, ପ୍ରବେଗ, ଆଦର୍ଶ ଓ କାମନାର ପରୋକ୍ଷ କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ ଲୀଳାୟିତ । ସେଥିଲାଗି ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ପ୍ରତିଟି ଚରିତ୍ର ଅନୁଭୂତିଶୀଳ ଓ ଆବେଗ ପ୍ରବଣ ଏବଂ ଉଚ୍ଛଳ ଜୀବନର ସରୁ ତାଡ଼ିତ ହୋଇ ସେମାନେ କୁ-ଦୃଷ୍ଟି ଓ ବୋଧଦୃଷ୍ଟିରେ ବେଶ୍ ପାସୋନେଟ ବା ପ୍ରବେଗଧର୍ମୀ । ଫଳରେ ଲେଖକର ବକ୍ତବ୍ୟର ସ୍ୱର ମଧ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିଛି ଆବେଗପ୍ରଧାନ ଏ ଯେମିତି ଲେଖକର ସ୍ୱର ଭିତରେ ଚରିତ୍ରମାନେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।"(୬) ତେଣୁ ସମ୍ଭବତଃ ଠାଏଠାଏ ଉପନ୍ୟାସ ଦ୍ୱୟରେ ନଗ୍ନ ବାସ୍ତବତା ଓ ଲୌକିକତାର ଚିତ୍ର ସ୍ପଷ୍ଟ ବାରି ହୋଇ ପଡ଼େ ।

ଆଲୋଚକମାନେ ମଧ୍ୟ 'ତାମସୀ ରାଧା'ର ନଗ୍ନ ବାସ୍ତବତା ଓ 'ଧରା ଓ ଧାରା'ରେ ଶୋଇଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଉମାକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ ଫାଶରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ଜୟନ୍ତ କରିଥିବା ବ୍ୟବହାରକୁ ଅଶ୍ଳୀଳ ମନେ କରନ୍ତି । "'ତାମସୀ ରାଧା'ର ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଘୋର ତାମସୀ ଚିନ୍ତାରେ ଅତିଶୟ ତାପଗ୍ରସ୍ତ, ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ଓ ଉତ୍କ୍ଷିପ୍ତ ବୋଲି ଅଭିଯୋଗ ଉଠାନ୍ତି ।"(୭) ମାତ୍ର ମନେରଖିବାକୁ ହେବ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କ ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଘଟଣାର ଦୃଶ୍ୟାୟନ ନୁହେଁ, ଘଟଣାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ମନୋଜଗତର ଉତ୍ତରଣ । ସେଇଥିପାଇଁ ତ 'ତାମସୀ ରାଧା'ରେ ଔପନ୍ୟାସିକ କୁହନ୍ତି,"ଉପନ୍ୟାସଟି ଏକ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଅନୁଭୂତି (ନୈତିକ ଅନୁଭୂତି ନୁହେଁ) ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଅଛି । ତେଣୁ ଏହାର ସମସ୍ତ ଚରିତ୍ର ପାର୍ଥିବ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୋର ସ୍ୱପ୍ନ ଭିତରେ ହିଁ ମୁଁ ଏମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିଅଛି । ମଣିଷର ଜୀବନପ୍ରତି ଓ ଜୀବନର ଘଟଣାରାଜିପ୍ରତି ମୋର ଅନ୍ତରର ଆବେଗଧର୍ମୀ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର ସମର୍ଥନ ନ ପାଇଥିଲେ ହୁଏତ ସେମାନେ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ଦେଖାଦେଇଥାନ୍ତେ ଓ ଭିନ୍ନ ପଥରେ ଗତି କରିଥାନ୍ତେ । ତେଣୁ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ବାସ୍ତବ ଭିତ୍ତି ଖୋଜିବାକୁ ହେଲେ ବହିଃର୍ଜଗତ ସଂଗେସଂଗେ ଏଠାରେ ସମାଲୋଚକଙ୍କୁ ଲେଖକର ଅନ୍ତର୍ଲୋକର ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ମନ ନେଇ ଖୁବ୍ ସାବଧାନତାର ସହିତ ଘୂରିବାକୁ ହେବ । କାରଣ ଏହି ବାହାର ଜଗତଟାର ଚାକ୍ଷୁସ ରୂପକୁ କେବଳ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଧରି ଲେଖକର ଅନ୍ତର୍ଜଗତର ବୋଧମୟ ରୂପକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାଟା ଯଥାର୍ଥ ସତ୍ୟବୋଧ ବିବେଚନାର ହାସ୍ୟକର ଦୀନତା ହିଁ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । ଏ ସ୍ଥଳେ ସବିନୟ ନିବେଦନମିଦଂ ଲେଖକର ସ୍ୱଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା ଓ ଜୀବନବୋଧରୁ ସଂଜାତ ଅନ୍ତଃପ୍ରେରଣା ହିଁ 'ତାମସୀ ରାଧା'ର ମୌଳିକ ପ୍ରେରଣା ଓ ଜୀବନବୋଧ ।"(୮)

ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକତା ଗୋଟିଏ କାହାଣୀକୁ ଯେତିକି ଭିନ୍ନତା ପ୍ରଦାନ କରେ ସମୟ ସମୟେ କାହାଣୀକୁ ଘଟଣା ବିହୀନ କରିଦେଇ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିନ୍ଦୁରେ ଅଟକେଇଦେବାର ଭୟ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଏକଥା ସତ ଯେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ନୂତନତା ତଥା ଗଭୀରତା ଦେବା ପାଇଁ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଦ୍ୱୟରେ ଫ୍ରଏଡ଼ୀୟ ଯୌନତାର ଚିତ୍ର ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଠାଏଠାଏ ଅବଶ୍ୟ ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଇତର ବର୍ଣ୍ଣନା ଧର୍ମିତାର ରୂପ ମଧ୍ୟ ପାଇଥିବା ଭଳି ଅନୁଭବ ହୁଏ । ମାତ୍ର ଉଭୟ ଉପନ୍ୟାସରେ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ହିଁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସାହୁଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଆୟୁଧ ।

ବହିଃର୍ଜଗତର ଇତର ବା ସାଧାରଣ ଭଳି ମନେହେଉଥିବା ପ୍ରସଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ଅନ୍ତର୍ଜଗତର ଗଭୀରତର ଉପଲବ୍ଧି ସହିତ ଯୋଡ଼ିପାରୁଥିବା ଲେଖକ ହିଁ ସଫଳତା ପାଇଥାଏ । ସାଧାରଣରୁ ସାଧାରଣ ମନେ ହେଉଥିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ, ଚରିତ୍ର ବା ଘଟଣାଟିଏ ଅନ୍ତର୍ଜଗତର ପ୍ରସଙ୍ଗ ସହିତ ସମନ୍ୱିତ କରିବାରେ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କର ଲେଖନୀ ସଦା ଉଦ୍ୟମରତ ବୋଲି ମନେହୁଏ । ସେଠି

ନୈତିକତା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ ବରଂ ବାସ୍ତବତାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଜୀବନ ଜିଉଁଥିବା ମଣିଷର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହିଁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମନେହୁଏ । ଦୁଇଟି ମାତ୍ର ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଦ, ସ୍ୱର ଓ ପ୍ରସଙ୍ଗଗତ ଗଭୀରତା ହେତୁ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣିଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ଭିନ୍ନତା ବାରିହୁଏ ।

ସହାୟିକା ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ :

୧. ସାହୁ, ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି, ଧରା ଓ ଧାରା, ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, କଟକ, ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ-୧୯୬୭, ଉତ୍ସର୍ଗ ।

୨. ନାୟକ, ଅର୍ଚ୍ଚନା, ସୌରଦୀପ୍ତ ପଥର ଯାତ୍ରୀ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ, କଟକ ଷ୍ଟୁଡେ ସ୍ ଷ୍ଟୋର, କଟକ, ୨୦୧୬, ପୃ-୧୨୯-୧୩୧ ।

୩. ସାହୁ, ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି, ଧରା ଓ ଧାରା, ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, କଟକ, ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ-୧୯୬୭, ପୃ - ୨୦୬ ।

୪. ସାହୁ, ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି, ତାମସୀ ରାଧା, କଟକ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର, କଟକ, ପଞ୍ଚମ ସଂସ୍କରଣ-୨୦୧୯, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ଭୂମିକାର ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧ ।

୫. ନାୟକ, ଅର୍ଚ୍ଚନା, ସୌରଦୀପ୍ତ ପଥର ଯାତ୍ରୀ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ, କଟକ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍‌ଷ୍ଟୋର, କଟକ, ୨୦୧୬, ପୃ-୭୭ ।

୬. ସାହୁ, ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି, ତାମସୀ ରାଧା, କଟକ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର, କଟକ, ୨୦୧୯, ପଞ୍ଚମ ସଂସ୍କରଣ-୨୦୧୯, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ଭୂମିକାର ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧ ।

୭. ପଟ୍ଟନାୟକ, ପଠାଣି ଓ ରାଉତ, ଭୋଳାନାଥ (ସଂ), ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ସାହିତ୍ୟର ପରିଚୟ, ପ୍ରଥମ ଭାଗ (ଅନ୍ତର୍ଗତ) ଔପନ୍ୟାସିକ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ, ଭୋଳାନାଥ ରାଉତ, ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର, ତୃତୀୟ ସଂସ୍କରଣ-୨୦୧୯, ପୃ- ୭୨୪ ।

୮. ସାହୁ, ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି, ତାମସୀ ରାଧା, କଟକ, କଟକ ଷ୍ଟୁଡେ ସ୍ ଷ୍ଟୋର, ୨୦୧୯, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ-୨୦୧୯, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ଭୂମିକାର ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧ ।

ଏବଂ

୧. ନାୟକ, ଅର୍ଚ୍ଚନା, ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ (ମନୋଗ୍ରାଫ୍), ସାହିତ୍ୟ ଅକାଦେମି, ନୂଆଦିଲ୍ଲୀ, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ-୨୦୨୧ ।

୨ ଶୁକ୍ଳ, ହରିହର (ସଂ), ଆମ ସମୟର ସୃଜନୀ (ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ ବିଶେଷାଙ୍କ), ପଂଚମ ବର୍ଷ, ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟା-୨୦୦୬

ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ
ରେଭେନ୍ସା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ
କଟକ-୭୫୩୦୦୩